
Założenia Normatywnego słownika polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy

HALINA KARAŚ

Uniwersytet Warszawski, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4383-9626>

Lietuvos teritorijos lenkiškų vietovardžių normatyvinio žodyno prielaidos

Santrauka. Straipsnio tikslas – aptarti internetinio *Lietuvos teritorijos lenkiškų vietovardžių normatyvinio žodyno* prielaidas. Minėtas žodynas yra norminis, jame pateikiami sprendimai dėl lenkiškų atitikmenų dabartinių lietuviškų vietovardžių Lietuvos teritorijoje, jų linksniavimo, darinių, ypač būdvardžių ir gyventojų pavadinimų taisyklingumo. Žodyne yra savivaldybių ir rajonų miestų ir miestelių pavadinimai, taip pat Vilniaus, Šalčininkų, Trakų, Švenčionių ir Širvintų rajonų, t.y. Vilniaus krašto, kuriame tankiausiai gyvena lenkų mažuma Lietuvoje, vietovių, turinčių daugiau negu 20 gyventojų pavadinimai. Taip pat atrinkti vietovardžiai iš kitų Lietuvos vietovių, svarbių istorine, kultūrine ir socialine prasme (pvz., iš Kauno apylinkių). Straipsnyje aptariamos žodyno prielaidos, jo kūrimo sunkumai, pateikiamas trumpas aprašymas ir darbų jį rengiant būklė.

Reikšminiai žodžiai: onomastikos žodynas, toponimija, kalbos taisyklingumas.

Principles of The Normative Dictionary of the Polish Place Names from the Area of Lithuania

Summary. The aim of the article is to elaborate on the principles of the online edition of *The Normative Dictionary of the Polish Place Names from the area of Lithuania*. This is a normative dictionary. It contains Polish equivalents of contemporary Lithuanian place names from the area of Lithuania, their declination, adjectives and names of residents. The dictionary contains names of districts, towns and villages, counting over 20 residents from Vilnius, Šalčininkai, Trakai, Švenčionys and Širvintos regions. The dictionary includes names from the Vilnius area inhabited by numerous Polish minority, and selected names from different parts of Lithuania, important in terms of history, culture and society (e.g. from the area of Lauda and the vicinity of Kaunas). The article outlines the structure of the dictionary, looks into difficulties encountered in its development and supplements this study with a brief description of the Dictionary and of the present state of work on it.

Keywords: onomastics dictionary, toponymy, linguistic correctness.

W latach 2017-2018 zespół w składzie: Halina Karaś (redakcja naukowa, inicjatorka słownika i współautorka haseł), autorzy haseł: Mirosław Dawlewicz, Kinga Geben, Bożena Żyło, Monika Kresa opracował *Normatywny słownik polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy* (skrót NSPNML), który został zamieszczony na stronie portalu www.wilnoteka.lt i upubliczniony w czerwcu 2019 roku.

Prace nad tego typu słownikiem rozpoczęły się już wcześniej, a jej niepełne rezultaty opublikowano na stronie internetowej Uniwersytetu Warszawskiego (Halina Karaś, Monika Kresa – www.nazwymiejscowe.uw.edu.pl). Jednakże brak finansowania i większego zespołu sprawił, że prace nad nim posuwały się wolno. W pewnym stopniu przyczyniła się do tej sytuacji również koncepcja słownika nastawionego na zbyt obszerne i szczegółowe opracowanie haseł.

Po rozpoczęciu współpracy z „Wilnoteką” i ukonstytuowaniu się większego zespołu złożonego z pracowników Uniwersytetu Wileńskiego i Uniwersytetu Warszawskiego zespół kontynuował wcześniej rozpoczęte prace nad słownikiem w zmodyfikowanej formule. Na nowo określono zakres słownika, zmodyfikowano budowę artykułu hasłowego, upraszczając ją w stosunku do pierwotnej koncepcji. Niestety słownik funkcjonował na stronie „Wilnoteki” tylko kilka miesięcy, po czym znikł ze strony i nikt z osób odpowiedzialnych z „Wilnoteki” nie mógł nam wyjaśnić zaistniałej sytuacji. Do dziś słownik nie został przywrócony na stronę internetową i prawdopodobnie cały wysiłek włożony w zredagowanie słownika w Internecie został zmarnowany. Mamy jednak nadzieję, że bazując na naszych notatkach odtworzymy słownik, ale prawdopodobnie już w wersji papierowej. Poniżej przedstawię założenia słownika, jego skrótową charakterystykę i stan prac nad nim. Pomysłany był bowiem jako słownik „rozwojowy”, tj. sukcesywnie dopracowywany w Internecie i uzupełniany o nowe materiały.

Potrzeba takiego słownika normatywnego zawierającego rozstrzygnięcia co do postaci polskich odpowiedników dzisiejszych litewskich nazw miejscowych z obszaru Litwy, ich odmiany oraz pochodnych od nich formacji, zwłaszcza przymiotników odmiejscowych i nazw mieszkańców, jest niewątpliwa i wskazywano na nią już od dawna.

Omawiany słownik jest zatem odpowiedzią na potrzebę stworzenia takiego opracowania normatywnego. Inspiracją stały się dla naszego zespołu słowniki nazw Polski, np. redagowany przez Marka Łazińskiego *Słownik nazw miejscowości i mieszkańców*, rejestrujący 7400 miejscowości z obszaru Polski, *Mały słownik nazw polskich miast, państw Europy, ich stolic i mieszkańców* Barbary Czopek-Kopciuch, Urszuli Bijak i Aleksandry Cieślukowej czy Jana Grzeni *Słownik nazw własnych* i *Słownik nazw geograficznych z od-*

mianą i wyrazami pochodnymi. W słowniku pod redakcją M. Łazińskiego każde hasło zawiera formy odmiany danej nazwy, pochodne przymiotniki i nazwy mieszkańców. Podobna zawartość haseł charakteryzuje słownik trzech autorek. Jeszcze więcej informacji zawierają słowniki J. Grzeni, np. w słowniku z 2008 roku autor podaje wymowę i pisownię nazw, informacje gramatyczne (rodzaj, odmiana), notuje pochodne przymiotniki i nazwy mieszkańców oraz pochodne nazwy geograficzne. Wymienione słowniki zostały opatrzone też w indeksy (np. M. Łazińskiego w indeks *a tergo* nazw miejscowości, J. Grzeni – aneks tematyczny i indeks alfabetyczny).

W porównaniu z nimi NSPNML zawiera szerszy komentarz normatywny (m.in. formy wariantywne, niezalecane i ostrzeżenia przed formami błędnymi, zwłaszcza lituanizmami nazewniczymi) oraz odpowiedniki litewskie, ewentualnie inne uwagi i ciekawostki dotyczące danej nazwy.

Słownik jest adresowany do szerokiego grona odbiorców. Może być przydatny dla tłumaczy tekstów litewskich i polskich, dziennikarzy, studentów, uczniów szkół polskojęzycznych na Litwie i nie tylko dla nich, dla wszystkich, którzy piszą o Litwie i poszukują właściwych odpowiedników obecnych litewskich nazw miejscowych. Może zatem służyć zarówno użytkownikom polszczyzny w Polsce, jak i na Litwie. Z takim typem adresatów korespondują cele słownika.

Podstawowe cele omawianego słownika to:

- upowszechnienie standaryzowanych polskich egzonimów z obszaru Litwy – odpowiedników nazw litewskich,
- wskazanie typu odmiany tych nazw,
- przedstawienie poświadczeń tych nazw w oficjalnych i nieoficjalnych wykazach nazw, w istniejącej literaturze przedmiotu,
- ustalenie w razie braku postaci standaryzowanej zalecanej formy ogólnopolskiej,
- podanie ogólnopolskich formacji pochodnych od nazw miejscowych z obszaru Litwy – przymiotników odmiejscowych i nazw mieszkańców.

Ponieważ słownik ma charakter normatywny, nie zajmujemy się zatem ani genezą nazw miejscowych (etymologią), ani szczegółowo ich charakterystyką formalną z wyjątkiem charakterystyki gramatycznej. Informacja o rodzaju gramatycznym jest bowiem konieczna do ustalenia właściwego typu odmiany danej nazwy.

Słownik nie obejmuje wszystkich nazw miejscowych z obszaru Litwy, choć docelowo prawdopodobnie tak się stanie. By jednak zintensyfikować prace nad nim i móc prezentować częściowe efekty naszych badań, określiliśmy wyraźnie zakres pierwszego etapu prac nad *Normatywnym słownikiem nazw miejscowych z obszaru Litwy*.

Zakres słownika obejmuje zatem następujące kategorie nazw miejscowych z terenu współczesnego państwa litewskiego:

- nazwy miast okręgowych i rejonowych,
- nazwy miejscowości liczących powyżej 20 mieszkańców z rejonu wileńskiego, solecznickiego, trockiego, święciańskiego i szyrwinckiego, a więc z obszaru Wileńszczyzny zamieszkałego w dużym procencie przez mniejszość polską na Litwie,
- wybrane nazwy z innych terenów Litwy, ważne historycznie, kulturowo, społecznie (np. z terenu Laudy, z okolic Kowna).

Przykładowo – wśród ostatniego typu nazw znalazły się nazwy miejscowe związane z ważnymi postaciami pochodzącymi z Litwy, takimi jak: Czesław Miłosz (por. nazwy miejscowe pol. *Szetejnie*, *Świętobrość*, *Wędzia-goła* – lit. *Šeteiniai*, *Šventybrastis*, *Vandžiogala*), Mikołaj K. Čiurlionis (*Stare Orany* – lit. *Senoji Varėna*), Maironis (*Krakinów* – lit. *Krekenava*), Antanas Baranauskas (*Onikszy* – lit. *Anykščiai*), Mendog (*Ejragoła* – lit. *Ariogala*), czy z dziełami literackimi, np. z „Potopem Henryka Sienkiewicza (np. *Mitruny*, *Wodokty*, *Pacunele*, *Upita* – lit. *Mitriūnai*, *Vadaktai*, *Pociūneliai*). W tej grupie nazw znalazły się także nazwy miejscowości słynnych z różnych innych powodów, np. *Stalmujża* – lit. *Stelmužė* (najsłynniejszy dąb na Litwie i w Europie), *Kiernów* – lit. *Kernavė* (pierwsza stolica Litwy), *Rumszyski* – lit. *Rumšiškės* (największy skansen na Litwie).

Łącznie *Normatywny słownik polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy* zawiera **971 nazw miejscowych**. Pod względem gramatycznym można wyróżnić wśród nich:

- **689 nazw pluralnych**, np. *Białozoryszki*, *Birże*, *Bogusze*, *Bujwidze*, *Bu-trymańce*, *Czyżuny*, *Druskieniki*, *Dukszy*, *Dziewieniszki*, *Ejszyszki*, *Gajdy*, *Giedrojcie*, *Grykienie*, *Gudele*, *Hancewicze*, *Imbrody*, *Jaswojnie*, *Jaszuny*, *Jeziorosy*, *Kiejdany*, *Kiemiele*, *Koleśniki*, *Ławaryszki*, *Łynki*, *Matujzy*, *Mejszty*, *Mickuny*, *Miedniki*, *Mitruny*, *Molaty*, *Nowosiółki*, *Ogrodniki*, *Onikszy*, *Orany*, *Pacunele*, *Poczobuty*, *Pogiry*, *Purwiany*, *Radwiliszki*, *Rezy*, *Rudziszki*, *Rukojnie*, *Skajstery*, *Smotwy*, *Soleczniki*, *Sużany*, *Szawle*, *Szwajcary*, *Szyliny*, *Święciany*, *Taurogi*, *Telsze*, *Trabucie*, *Troki*, *Turgiele*, *Wasiluki*, *Wilkańce*, *Wodokty*, *Wyłkowyszki*, *Zabłociszki*, *Żemojtele*,
- **154 nazwy rodzaju żeńskiego**, np. *Aleksandrówka*, *Biała Waka*, *Bobrówka*, *Borejkwoszyzna*, *Dajnowa*, *Dumbla*, *Jałówka*, *Kalwaria*, *Kamionka*, *Kapitułszczyzna*, *Kiena*, *Kretynga*, *Mejszagola*, *Morozówka*, *Olita*, *Papiernia*, *Pohulanka*, *Poługa*, *Połuknia*, *Posolcz*, *Powiewiórka*, *Rudkowszczyzna*, *Rusinówka*, *Rzesza*, *Słoboda*, *Stalmujża*, *Suderwa*, *Świętobrość*, *Tatarka*, *Uciana*, *Upita*, *Wesołówka*, *Wersoka*, *Wędzia-goła*, *Wisaginia*, *Załamanka*,

- **71 nazw rodzaju nijakiego**, np. *Błusino, Daniłowo, Dworzyszczce, Godlewo, Gudakompie, Horowo, Ignalino, Kaźmierzowo, Korwie, Kowno, Krakinów, Krasnopol, Orle, Pawłowo, Podbrodzie, Podbrzezcie, Podrucie, Rudomino, Werysowo, Wielkie Siolo, Wilno, Zabłocie, Zułowo*,
- **57 nazw rodzaju męskiego**, np. *Anowil, Czarnobyl, Datnów, Emilucin, Janów, Kormiałów, Landwarów, Mariampol, Niemenczyn, Parczew, Podbrzesk, Podgajek, Podkrzyż, Poniewież, Posol, Świeniec, Turmont, Wilkomierz*.

W zebranych i opisanym materiale toponimicznym dominują nazwy w lmn. – pluralia tantum, stanowiąc 70,9% nazw uwzględnionych w słowniku. Niewielkie grupy tworzą nazwy żeńskie to 15,9%, nijakie – 7,3% i męskie, których jest najmniej – 5,9%. Wśród nazw pluralnych najczęściej jest zeslawizowanych nazw o genezie bałtyckiej zakończonych na *-iszki/yszki* oraz na *-ańce*.

W porównaniu z koncepcją pierwotną zmodyfikowano także budowę artykułu hasłowego w NSPNML, tak, by była przejrzysta i ułatwiała korzystanie ze słownika różnym grupom adresatów. Artykuł hasłowy w *Normalnym słowniku polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy* składa się z następujących elementów:

- oficjalna nazwa litewska podana za urzędowym wykazem nazw Republiki Litewskiej, np. *Smalvos, Anykščiai*;
- polska forma nazwy miejscowej, podawana za oficjalnymi wykazami KSNG, a w razie braku w nich danej nazwy ustalana nazwa zalecana spośród funkcjonujących form wariantywnych SMOŁWY, ONIKSZTY;
- charakterystyka gramatyczna w odniesieniu do nazwy w języku polskim: nazwa w liczbie mnogiej, nazwa rodzaju żeńskiego, nazwa rodzaju nijakiego, nazwa rodzaju męskiego;
- lokalizacja, tj. określenie położenia miejscowości (administracyjne: gmina, rejon, okręg, np. określenie lokalizacji miejscowości *Smołwy* – lit. *Smalvos*: gmina Turmont, rejon jezioroski, okręg uciański);
- typ miejscowości (w nawiasie skrót): miasto okręgowe (mo), miasto rejonowe (mr), miasto (m), miasteczko gminne (mstg), miasteczko (mst), wieś gminna (wg), wieś (w);
- liczba mieszkańców miejscowości (na podstawie danychy ze spisu powszechnego z 2011 roku);
- Informacja dotycząca odmiany danej nazwy miejscowej, uwzględniono formy dopełniacza, celownika, narzędnika, miejscownika, np.: *D. Smołów, Oniksz, C. Smołowom, Oniksztom; N. Smołowami, Oniksztami, Msc. Smołowach, Oniksztach*.

- Przymiotnik od nazwy miejscowej, np. *smołwieński* od *Smołwy*, *turmoncki* od *Turmont*, *oniksztyński* od *Onikszty*, ale *dukszański* od *Dukszty*;
- nazwy mieszkańców (męska i żeńska), syntetyczne, jednowyrazowe, np. *smołwianin*, *smołwianka*, *onikszczanin*, *onikszczanka* lub ewentualna informacja o braku czy nieużywaniu syntetycznych form tego typu; oraz nazwy opisowe: *mieszkaniec / mieszkanka Smołów, Onikszty*.
- poświadczenia z różnych źródeł, adresy bibliograficzne oraz linki do wymienionych źródeł;
- uzus, tj. informacja o nazwie/nazwach wariantywnych używanych lokalnie, np. z cechami wymowy kresowej, typ *Darżeli* zamiast ogólnopolskiej formy mianownika *Darżele*,
- komentarz normatywny dotyczący zarówno nazwy miejscowej, jak i wyrazów od niej pochodnych, np. o poprawnej postaci *Druskieniki* z jednym -n-;
- uwagi i ciekawostki dotyczące omawianej nazwy, m.in. informacje o zmianie nazwy, o prawdopodobnej etymologii (np. *Druskieniki*) o jej notowaniu w tekstach literackich (np. *Mitruny*), o występowaniu tożsamych nazw na terenie Polski i ich liczebności (np. *Aleksandrówka* – „Nazwa Aleksandrówka występuje w Polsce 27 razy, odnosząc się do wsi, części wsi, części miasta, kolonii”) itp.

Należy zaznaczyć, że nie zawsze występują wszystkie elementy artykułu hasłowego, tj. nie zawsze są wypełnione. Najczęściej brak różnych uwag i ciekawostek, nie zawsze pojawia się też komentarz normatywny, jeśli nie ma takiej potrzeby. Warto też podkreślić, że prezentowanym nazwom towarzyszy ich lokalizacja na mapie Litwy.

Źródła, w których sprawdzano nazwy, to przede wszystkim XX- i XXI-wieczne oficjalne opracowania Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej (skrót KSNG), opracowania nieoficjalne, typu Baza miejscowości kresowych, przedwojenne oficjalne skorowidze i wykazy miejscowości dotyczące terenów, obecnie znajdujących się w granicach Litwy, a wówczas w II Rzeczypospolitej, opracowania XIX-wieczne.

Oto wykaz podstawowych źródeł, z których pochodzą poświadczenia nazw w *Normatywnym słowniku polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy* (wraz ze stosowanymi skrótami):

- NGŚ11Z – *Nazewnictwo geograficzne świata. Zeszyt 11. Europa. Część 1*, Warszawa 2009.
- PNGŚ – *Polskie nazewnictwo geograficzne świata*, opr. L. Ratajski, J. Szewczyk, P. Zwoliński, Warszawa 1959.

- UWPNGŚ – *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Warszawa 2013.
- BMK – *Baza miejscowości kresowych*: <http://www.kami.net.pl/kresy>
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I – XV, Warszawa.
- SMRPWB – *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. T. V, Województwo białostockie*, Warszawa 1924.
- SMRPWN – *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. T. VII, cz. 1, Województwo nowogródzkie*, Warszawa 1923.
- WMRP – *Wykaz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. 1. Województwo wileńskie, 1938*: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=7592>

Poświadczenia z wymienionych źródeł, począwszy od XIX-wiecznego *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego* po najnowszy urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata z 2013 roku z części dotyczącej Litwy, pozwalają śledzić dzieje nazwy, jej modyfikacje formalne i zmiany nazw. Ułatwiają również ustalanie dzisiejszych odpowiedników nazw litewskich w sytuacji, gdy nazwa nie jest standaryzowana.

Poniżej przytoczono przykład artykułu hasłowego poświęconego nazwie miejscowej Landwarów (lit. Lentvaris). Warto podkreślić, że każdej nazwie towarzyszy określenie jej miejsca na mapie pokazane przy nazwie hasłowej litewskiej i polskiej.

- Lit. **LENTVARIS**
- Pol. **LANDWARÓW**
- **Charakterystyka gramatyczna**: nazwa rodzaju męskiego
- **Gmina**: Landwarów
- **Rejon**: trocki
- **Okręg**: wileński
- **Typ miejscowości**: miasto gminne (mg)
- **Liczba mieszkańców**: 11105
- **Dopełniacz**: *Landwarowa*
- **Celownik**: *Landwarowowi*
- **Narzędnik**: *Landwarowem*
- **Miejscownik**: *Landwarowie*
- **Przymiotnik**: *landwarowski*
- **Nazwy mieszkańców syntetyczne**: *landwarowianin, landwarowianka*
- **Nazwy mieszkańców opisowe**: *mieszkaniec / mieszkanka Landwarowa*

- **KSNG** (nazwa standaryzowana): *Landwarów* (NGŚ11Z 2009, s. 120).
- **SGKP**: 4 warianty nazwy: *Landwarowo, Landwerów, Lantwarów, Landwarów* (t. V, s. 75, 79)
- **BMK**: *Landwarów*
- **WMRP**: *Landwarów*
- **Uzus (nazwa/nazwy)**: W użyciu jest obecnie wiele form wariantywnych, np. *Landwarów, Landwarowo, Lendwarów, Lendwarowo, Lentwarów, Lentwarowo*.
- **Komentarz normatywny**: Należy unikać form wtórnie przeniesionych z języka litewskiego typu: w *Lentwarysie, z Lentwarysu*.
- **Uwagi i ciekawostki**: „[...] Na zakończenie wspomnieć tu jeszcze wypada, że wszelkie usiłowania, podjęte dla poznania genezy samej nazwy „Landwarów”, dotąd są nader niedostateczne. Wydaje mi się najprawdopodobniejszym wyjaśnienie, na które wpadł mecenas Alfons Parczewski z Kalisza, kolega hr. Władysława z pierwszej Dumy, który w Landwarowie bawił w roku zeszłym przez czas dłuższy. Wyjaśnienie to powołuje się na kombinację dwóch słów litewskich, z których się składa nazwa „Landwarów” (po litewsku Lendvarava), a które razem oznaczają „piłowanie desek”. Jest bardzo prawdopodobne, iż był tu niegdyś zakład podobny w tem zakątku puszczy odwiecznej”. Źródło: *Landwarów [w:] „Życie Ilustrowane”. Dodatek tygodniowy „Kurjera Litewskiego”, 18 sierpnia 1907, nr 6, s. 43.*

Poniżej podano przykład innego artykułu hasłowego – poświęconego nazwie *Druskieniki*, por.

- Lit. **DRUSKININKAI**
- Pol. **DRUSKIENIKI**
- **Charakterystyka gramatyczna**: nazwa w liczbie mnogiej
- **Rejon**: druskienicki
- **Okręg**: olicki
- **Typ miejscowości**: miasto rejonowe (mr)
- **Liczba mieszkańców**: 14764
- **Dopełniacz** *Druskienik*
- **Celownik**: *Druskienikom*
- **Narzędnik**: *Druskienikami*
- **Miejscownik**: *Druskienikach*
- **Przymotnik**: *druskienicki*
- **Nazwy mieszkańców syntetyczne**: *druskieniczanie, druskieniczanka*
- **Nazwy mieszkańców opisowe**: *mieszkaniec / mieszkanka Druskienik*
- **KSNG**: *Druskieniki* (UWPNGŚ, s. 167)
- **SGKP**: *Druskieniki* (t. XV, cz. I, s. 441)

- **BMK:** Druskieniki (międzyw.: gm. Druskieniki, pow. grodzieński, woj. białostockie)
- **WMRP:** –
- **SMRP:** *Druskieniki* (s. 30)
- **Uzus (nazwa/nazwy):** *Druskieniki, Druskienniki*
- **Komentarz normatywny:** SGKP II 169 przestrzega przed błędnymi zapisami: *Druskienniki, Druzgieniki*. W oficjalnych wykazach KSNG i w *Słowniku nazw geograficznych z odmianą i wyrazami pochodnymi* Jana Grzeni (2008, s. 80) nazwa figuruje także w postaci *Druskieniki*, natomiast forma z podwojonym *n*: *Druskienniki* zalecana jest w nowszych słownikach ortograficznych języka polskiego (*Wielki słownik ortograficzny PWN* pod red. E. Polańskiego i *Wielki słownik ortograficzno-fleksyjny* pod red. J. Podrackiego), podobnie jak i w *Słowniku nazw własnych* Jana Grzeni (PWN 1998, s. 144). W dwóch słownikach tego samego autora występują obie formy, w starszym – *Druskienniki*, w nowszym opracowaniu – *Druskieniki*. Tradycja zapisu nazwy w polszczyźnie przez jedno *n* w postaci *Druskieniki* nakazuje jej preferowanie w wydawnictwach normatywnych.
- **Uwagi i ciekawostki:** Etymologia nazwy *Druskieniki* wydaje się być związana z wyrazem sól. Pierwsza wzmianka o miejscowości jako o wsi pochodzi z 1765 roku. Przypuszczano, że występująca w kronikach Zakonu Krzyżackiego nazwa *Salzininken* oznaczała właśnie Druskieniki (niem. *Salz* – sól). Jednakże późniejsze badania tych przypuszczeń nie potwierdziły, ponieważ w niemieckich kronikach wspomniana nazwa *Salzininken* prawdopodobnie występuje na oznaczenie dzisiejszych Solecznik. Nazwa *Druskieniki* mogła natomiast pochodzić od nazwy rzemiosła, przedsiębiorstwa, zajęcia – żupnika (lit. *druskininkas*), człowieka zarządzającego przedsiębiorstwami solnymi (żupami) oraz warzelniami soli (zob. A. Vanagas, *Lietuvos miestų vardai*, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius 2004).

W pracy nad słownikiem, nad ustalaniem normatywnych postaci nazw miejscowych i ich odmiany, pochodnych od nich przymiotników (odmiejscowych) i rzeczowników – nazw mieszkańców zespół kierował się zasadami opisanymi niżej.

Po pierwsze, najważniejsze były dla nas rozstrzygnięcie Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej (KSNG). Najnowsze dane pochodzą z *Urzędowego wykazu polskich nazw geograficznych świata*, Warszawa 2013 (skrót: UWPNGS), a po tym okresie z protokołów posiedzeń, dane wcześniejsze natomiast zostały zaczerpnięte z następujących pozycji: *Nazewnictwo geograficzne świata. Zeszyt 11. Europa. Część 1*,

Warszawa 2009 (NGŚ11Z) i z *Polskie nazewnictwo geograficzne świata*, opr. L. Ratajski, J. Szewczyk, P. Zwoliński, Warszawa 1959 (PNGŚ). Dane KSNG zawierają tylko formy mianownika nazw miejscowych (bez odmiany), rzadko – przymiotnika (w odniesieniu tylko do okręgów i rejonów, łącznie wykaz z tereny Litwy zawiera 59 takich przymiotników).

Jeżeli w wykazach KSNG brakowało poświadczeń danej nazwy, to ważne było sprawdzenie jej w oficjalnych wykazach przedwojennych i w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (SGKP). Za najbardziej wiarygodne źródło w tym zakresie uznano przedwojenny *Wykaz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*. Tom 1. *Województwo wileńskie*, wydany w Warszawie w 1938 roku (WMRP). Dla miejscowości, które znajdowały się w okresie przedwojennym w województwie białostockim i nowogródzkim, których nazw nie zawierał WMRP, źródłami takimi były skorowidze z początku lat 20. XX wieku, tj. skorowidze miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowane na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. V i t. VII – SNMRPWB i SNMRPWN. Badano jednak wówczas nie tylko nazwy funkcjonujące w przeszłości, lecz także współczesny uzus lokalny, stosując odpowiednie kryteria w ocenie form wariantywnych, np. formalne, uzualne, kryterium rozpowszechnienia. Pomocą w rozstrzygnięciu problemów poprawnościowych mogły też służyć opracowania dotyczące nazw miejscowych na terenie współczesnej Polski, m.in. *Urzędowy wykaz nazw miejscowości w Polsce* (UWNMP), *Urzędowe i gwarowe nazwy miejscowości Białostoczczyzny* (UiGNMP) czy *Nazwy miejscowe Polski* (NMP).

Problemy z ustalaniem postaci nazwy miejscowej i jej odmiany w odniesieniu do tych egzonimów, których nie dotyczyła standaryzacja KSNG, pojawiały się przede wszystkim w odniesieniu do nazw małych miejscowości, mało znanych, rzadko przywoływanych, najczęściej używanych w postaci gwarowej, np. *Darżeli*, *Podrupie*, czy też nazw nowych miejscowości powstałych często na miejscu innych miejscowości, np. *Tarpażery*.

Mogły to być kłopoty z postacią fonetyczną nazwy, np. odpowiednik litewskiej nazwy *Meikštai* ustalono jako *Mejszty*, nie *Mejkszty*, biorąc pod uwagę zapis w WSRMP *Mejszty* (nazwa niestandaryzowana przez KSNG), a także nazwisko związane z nazwą tej miejscowości *Meysztowicz*.

We fleksji omawianych nazw miejscowych najwięcej problemów przysparzała postać dopełniacza, podobnie zresztą, jak w nazwach z terenu Polski. W nazwach pluralnych twar-dotematowych był to wybór między końcówką: -ów a końcówką zerową, por. np. *Wodoktów* (nie *Wodokt*), ale *Dukszt* (nie *Duksztów*), *Imbrodów* (nie *Imbrod*), *Smółw* (nie *Smółwów*), *Rudziszek* (nie *Rudziszków*), i miękkotematowych, których temat fleksyjny kończy się

na spółgłoskę stwardniałą *c*, np. *Bukańców*, *Butrymańców* (nie *Bukańc*, *Butrymańc*). W nazwach pluralnych miękko tematowych obserwować można natomiast rywalizację końcówek *-i/y* oraz końcówki zerowej, także końcówki *-ów*, np. *Szawli* || *Szawel*; *Turgieli* || *Turgiel*; *Pacuneli* || *Pacunel* || *Pacunelów* (w „Potopie” 6 razy *Pacunelów*, to wyłączna postać tej nazwy występująca w powieści), *Piadzi* || *Piadziów*, *Żagowicz* || *Żagowiczów*. Formy z końcówką zerową są częstsze i starsze, natomiast z końcówką *-i* szerzą się obecnie, są to formy nowsze. Problemy z wyborem końcówek zostały zaledwie zasygnalizowane, wymagałyby szczegółowej analizy w odrębnym artykule.

Należy podkreślić również problemy poprawnościowe, jakie się nasuwają przy tworzeniu wyrazów pochodnych od nazw miejscowych, tj. przy tworzeniu przymiotników odmiejscowych oraz nazw mieszkańców. Jeżeli chodzi o przymiotniki, część z nich jest zdomowiona w polszczyźnie, nie ma zatem problemów z ich postacią formalną, np. przymiotniki *trocki*, *miednicki*, *święciański*, *kowieński*, *wileński*, *solecznicki*, *mickuński*, *mejszagolski*, *niemenczyński*, *podbrodzki*, *bujwidzki*, *poniewieski*, *szawelski*, *landwarowski*. Inne z kolei, nawet jeśli są szerzej nieznane, ale mają regularną budowę, nie wywołują wątpliwości, np. *skajsterski*, *downarski* od *Skajstery*, *Downary*, *bejsagolski*, *betygolski* od *Bejsagoła*, *Betygoła*, *birszański*, *birzyniański* od *Birsztany*, *Birzyniany*.

Najwięcej problemów stwarzają przymiotniki, charakteryzujące się wahaniami postaci formalnej czy to ze względu na rzadkie ich używanie, nietypowość ich podstaw czy współistnienie wariantów słowotwórczych. Wiadomo, że przymiotniki odmiejscowe mają często postać tradycyjną, nieregularną na tle pozostałych przymiotników, charakteryzują się różnymi ucięciami tematu. Niektóre przymiotniki pochodne od nazw miejscowych z obszaru Litwy ustabilizowały się już w tej nieregularnej postaci z ucięciami tematu od toponimów genetycznie litewskich utworzonych przyrostkiem *-iszki*, *-(ań)ce*, np. *ejszyski*, od *Ejszyszki*, *dziewieniski* od *Dziewieniszki*, *butrymański* od *Butrymańce*, *bukański* od *Bukańce*. Przytaczane w niektórych polskich wydawnictwach poprawnościowych przymiotniki od nazw na *-ańce* zakończone na *-(e)cki* (*butrymaniecki*, *bukaniecki*) są odbierane jako sztuczne. Warto wówczas zbadać tradycję nazwy, a także sposoby tworzenia przymiotników odmiejscowych od nazw tożsamych lub analogicznych na terenie Polski. Istotna w ocenie form pochodnych jest przejrzystość formacji przymiotnikowej i wyrazistość zachowania jej związku z podstawą, por. np. standaryzowaną formę przymiotnika *kretynkański* od *Kretynka* (nie z ucięciem *kretynski!* jak *getyński* od *Getynka*, czy *kretynkowski* lub *kretynzański*).

Przedstawione powyżej kwestie poprawnościowe, dotyczące tworzenia przymiotników od nazw miejscowości położonych na obszarze Litwy, są

niełatwe do rozstrzygnięcia. Szerzej o problemach związanych z wyborem postaci formalnej przymiotników traktuje mój artykuł poświęcony tym zagadnieniom. Należy podkreślić, iż różne kryteria stosowane do oceny poprawności przymiotników odmiejscowych mogą być nieraz sprzeczne. Z jednej strony względ na tradycję używania tych formacji w polszczyźnie, na historię, rozpowszechnienie i na uzus lokalny każe promować przede wszystkim formy tradycyjne, najczęściej reprezentujące starszy typ przymiotników z ucięciami formantu podstawy, por. *rakiski, kupiski, butrymański, bukański*. Z kolei kryteria formalne, kojarzenie derywatu z jego podstawą słowotwórczą – nazwą miejscową skłaniają do zalecania formacji nowszych, tworzonych sufiksami rozszerzonymi i zachowujących wszystkie elementy tematu podstawy, czyli jej brzmienie bez zmian, por. *rakiszecki, kupiszecki, butrymaniecki, bukaniecki*.

Problematiczne bywają też często syntetyczne, tj. jednowyrazowe, nazwy mieszkańców. Dzieje się to najczęściej dlatego, że niektóre z nich są rzadko używane, np. od nazwy miasta Jeziorosy najczęściej się nie tworzy takich nazw. Formy potencjalne, utworzone na wzór innych nazw mieszkańców, typu *jeziorosanin, jeziorosanka*, są odbierane jako sztuczne. Używa się form opisowych typu mieszkaniac / mieszkanka *Jeziorosów*. Dlatego w naszym słowniku podajemy na ogół zarówno możliwe formy syntetyczne nazw mieszkańców, jak i formy opisowe.

Obecnie *Normatywny słownik polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy* niestety w dalszym ciągu jest niedostępny w Internecie. Ponowne jego opracowanie jest oczywiście możliwe dzięki zgromadzonym materiałom, jednakże wymaga znowu dużego nakładu czasu i wsparcia finansowego na wykonanie koniecznych prac.

Opracowanych jest obecnie blisko 1000 nazw, głównie z Wileńszczyzny (miejscowości z liczbą co najmniej 20 mieszkańców), tj. z rejonu wileńskiego, solecznickiego, trockiego, święciańskiego (część zachodnia z większą liczbą Polaków), nazwy miast okręgowych i rejonowych z całej Litwy oraz nazwy ważne historycznie, kulturowo, społecznie (w wyborze). W dalszych pracach warto uwzględnić wszystkie nazwy z terenu Wileńszczyzny (także mniejszych wsi i osad – poniżej 20 mieszkańców czy już zanikłych, opuszczonych, po których pozostały właśnie tylko nazwy, m.in. ze względu na poszukiwania takich miejscowości przez potomków ich dawnych mieszkańców). Należałoby też rozszerzyć słownik o nazwy miasteczek i wsi gminnych z całej Litwy.

Wykaz skrótów bibliograficznych

- BMK – *Baza miejscowości kresowych*: <http://www.kami.net.pl/kresy>
- KSNG – Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej
- NGŚ11Z – *Nazewnictwo geograficzne świata. Zeszyt 11. Europa. Część 1*, Warszawa 2009.
- NMP – *Nazwy miejscowe Polski*, pod red. Kazimierza Rymuta, t. I-XIV, Kraków.
- PNGŚ – *Polskie nazewnictwo geograficzne świata*, opr. Lech Ratajski, Janina Szewczyk, Przemysław Zwoliński, Warszawa 1959.
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I – XV, Warszawa.
- SMRPWB – *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. T. V, Województwo białostockie*, Warszawa 1924.
- SMRPWN – *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych. T. VII, cz. 1, Województwo nowogródzkie*, Warszawa 1923.
- UiGNMP – *Urzędowe i gwarowe nazwy miejscowości Białostoczczyzny*, opr. Michał Kondratiuk, Białystok 2011.
- UWNMP – *Urzędowy wykaz nazw miejscowości w Polsce*, Warszawa 2015 (wersja cyfrowa zaktualizowana wydania z 2013 roku).
- UWPNGŚ – *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Warszawa 2013.
- WMRP – *Wykaz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. 1. Województwo wileńskie*, 1938: <http://pbc.biaman.pl/dlibra/docmetadata?id=7592>.

Wybrana literatura

- Czopek-Kopciuch Barbara, Bijak Urszula, Cieślikowa Aleksandra, *Mały słownik nazw polskich miast, państw Europy, ich stolic i mieszkańców*, Kraków 2011.
- Grzenia Jan, *Słownik nazw geograficznych z odmianą i wyrazami pochodnymi*, Warszawa 2008.
- Grzenia Jan, *Słownik nazw własnych*, Warszawa 2002.
- Karaś Halina, *Wariantywność niektórych nazw miejscowych w polszczyźnie gwarowej na Litwie*, w: *Niejedno ma imię...Prace onomastyczne i dialektologiczne*

dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej, pod red. Ewy Dziegiel, Tomasza Korpysza, Warszawa 2013, s. 183–198.

Karaś Halina, *O potrzebie słownika normatywnego polskich nazw miejscowych z obszaru Litwy*, [w:] *Znaczenie. Tekst. Kultura*, pod red. Anny Kozłowskiej i Agnieszki Świątek, Warszawa 2014, s. 153–162.

Karaś Halina, *Przymiotniki pochodne od nazw miejscowych z terenu Litwy. Zagadnienia poprawnościowe*, [w:] „Tyle się we mnie słów zebrało”. Szkice o języku i tekstach, pod red. Doroty Jedynek, Barbary Pędzich, Magdaleny Wanot-Miśtury, Warszawa 2018, s. 199–218.

Wielki słownik poprawnej polszczyzny, red. Andrzej Markowski, Warszawa 2012.

Natanson-Leski Jan, *Przymiotniki od nazw osiedli w Polsce*, „Onomastica” II, 1956, s. 282–318.

Satkiewicz Halina, *Tworzenie przymiotników od nazw miejscowych*, [w:] Danuta Buttler, Halina Kurkowska, Halina Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*, Warszawa 1976, s. 116–123.

Siudzińska Natalia, *Formy alternatywne we fleksji nazw miejscowości na obszarze Polski*, Warszawa 2009.

Słownik nazw miejscowości i mieszkańców z odmianą i poradami językowymi, pod red. Marka Łazińskiego, Warszawa 2007.

Vanagas Aleksandras, *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius 2004.

Wolnicz-Pawłowska Ewa, Szulowska Wanda, *Zbieranie i opracowywanie nazw geograficznych. Przewodnik toponimiczny. Część II. Opracowywanie językowe nazw*, Warszawa 2003.